

Aleksander Chmiel

Akademia Medyczna
oraz Centrum Mikrobiologii
i Wirusologii PAN
Łódź**Zasady bezpiecznej pracy
z drobnoustrojami****Raport z prac European Federation of
Biotechnology: Working Party on Safety in
Biotechnology (WPSB EFB)**

W poprzednich doniesieniach przedstawione zostały ogólne problemy bezpieczeństwa w biotechnologii (1) oraz bezpieczeństwa w pracy z patogenami roślin (2). W tym opracowaniu zaprezentowany zostanie w skrócie raport opracowany przez WPSB EFB (3), dotyczący zaleceń i środków ostrożności w pracy z drobnoustrojami należącymi do różnych kategorii zagrożenia dla ludzi. Raport ten zawiera konsensus ustaleń i przepisów obowiązujących w niektórych krajach Europy Zachodniej oraz w USA. Poniżej podano przyjętą klasyfikację drobnoustrojów (zest. 1), z pominięciem listy drobnoustrojów bezpiecznych, które nigdy nie były identyfikowane jako patogeny ludzi, zwierząt lub roślin i do których należy zresztą zdecydowana większość drobnoustrojów stosowanych w biotechnologii. W pracy z nimi obowiązują podstawowe zasady zawodowego **bezpieczeństwa i higieny pracy**, które w odniesieniu do skali produkcyjnej zostały sformułowane jako przepisy prawidłowej **praktyki wielkoprzemysłowej** (*Good Industrial Large Scale Practice – GILSP*, zest. 2).

Problem bezpiecznej pracy z drobnoustrojami chorobotwórczymi dotyczy w biotechnologii zasadniczo trzech nurtów:

- 1) klasycznych biotechnologii szczepionek;
- 2) pozyskiwania nowych szczepów do celów biotechnologicznych z różnych środowisk (potencjalna możliwość izolacji patogenów przed ich identyfikacją, stosowanie testowych drobnoustrojów chorobotwórczych do poszukiwania nowych antybiotyków);
- 3) genetycznej modyfikacji drobnoustrojów oraz pozyskiwania materiału genetycznego z drobnoustrojów chorobotwórczych.

Konieczna jest świadomość potencjalnego zagrożenia oraz znajomość sposobów jego eliminacji. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że potencjalna możliwość wystąpienia choroby zależy nie tylko od zjadliwości zarazków, ale także od szeregu innych czynników. Należą do nich m.in. droga infekcji, liczba infekujących zarazków, wrażliwość zarazków na warunki zewnętrzne (np. wysuszenie, wysoką temperaturę), siły obronne organizmu – naturalne lub wywołane szczepieniami.

Istnieje cały szereg sposobów pozwalających na ochronę pracowników przed atakiem drobnoustrojów, z którymi oni pracują, jak również zabezpieczających przed wydostaniem się drobnoustrojów z laboratoriów lub instalacji technologicznych. Są one dyskutowane w pracy Collinsa (4) publikowanej w tym numerze. Podstawowe zalecenia w tym zakresie zostały sformułowane jako prawidłowe techniki mikrobiologiczne (*Good Microbiological Techniques – GMT*, zest. 3).

Literatura

1. Chmiel A., (1988), *Postępy Mikrobiologii*, 27, 127–135.
2. Chmiel A., (1989), *Biotechnologia P.I.*, 3–4 (5–6), 86–89.
3. Frommer W., Ager B., Archer L., Brunius G., Collins C. H., Donikian R., Frontali C., Hamp S., Houwink E. H., Küenzi M. T., Kramer P., Lagast H., Lund S., Mahler J. L., Normand-Plessier F., Sargeant K., Tuijnburg Muijs G., Vranich S., Wener R. G., (1989), *Appl. Microbiol. Biotechnol.*, 30, 541–552.
4. Collins C. H., (1990), *Biotechnologia P.I.*, 4.

Zestawienie 1

Klasyfikacja drobnoustrojów chorobotwórczych dla ludzi oraz zabezpieczenia w pracy z nimi

A. Drobnoustroje o niskim stopniu zagrożenia (EFB Class 2), które mogą wywoływać choroby u ludzi i stanowią zagrożenie dla pracowników laboratoriów, ale ich rozprzestrzenianie się do środowiska jest mało prawdopodobne; istnieją efektywne metody profilaktyczne.

Wymagane zabezpieczenia (kategoria 1):

- zasady GMT (zest. 3),
- zasady GILSP (zest. 2), a ponadto
- podłogi, ściany, sufity i przejścia muszą być łatwe do czyszczenia i dezynfekcji,
- zakażone odpady i narzędzia należy autoklawować lub dezynfekować przed czyszczeniem (myciem),
- operacje, w których powstają aerozole, muszą być wykonywane w sposób kontrolowany, w zamkniętych urządzeniach (pojemnikach, pomieszczeniach),
- dostęp do urządzeń (pomieszczeń) musi być ograniczony.

Bakterie

Acinetobacter calcoaceticus
Actinobacillus actinomycetemcomitans,
A. lignieresii, *A. suis**
Actinomadura madurae, *A. pelletieri*
Actinomyces bovis, *A. israelii*
Aeromonas hydrophila
 Arizona
Bacillus cereus
Bordetella parapertussis, *B. pertussis*
Borrelia
Campylobacter fetus, *C. jejuni*, *C. sputorum*
Clostridium botulinum, *C. chauvoei*, *C. haemolyticum*, *C. histolyticum*, *C. novyi*, *C. perfringens*, *C. septicum*, *C. tetani*
Corynebacterium diphtheriae, *C. equi*, *C. haemolyticum*, *C. pseudotuberculosis*
C. pyogenes, *C. renale*, *C. ulcerans*
Edwardsiella tarda
Eikenella corrodens
Enterobacter*
Erysipelothrix insidiosus (*rhusiopathiae*)
Escherichia coli – typy enteropatogeniczne (liczne

szczyepy defektywne – zmutowane, np. K12 – są bezpieczne)

Flavobacterium meningosepticum
Haemophilus
Klebsiella (gatunki patogeniczne*)
Legionella
Leptospira interrogans
Moraxella
Mycobacterium avium, *M. chelonae*, *M. fortuitum*, *M. marinum*, *M. scrofulaceum*, *M. ulcerans*
Mycoplasma agalactiae, *M. mycoides*, *M. pneumoniae*
Neisseria gonorrhoeae, *N. meningitidis*
Nocardia asteroides, *N. brasiliensis*
Pasteurella (niektóre szczepy *P. multocida* są bezpieczne)
Plesiomonas shigelloides
Proteus
Providencia
Pseudomonas aeruginosa
Salmonella serovar
Serratia (marcescens)
Shigella
Staphylococcus aureus
Streptobacillus moniliformis
Streptococcus pyogenes, *S. pneumoniae*
Treponema carateum, *T. pallidum*, *T. pertenue*
Vibrio cholerae, *V. parahaemolyticus*
Yersinia enterocolitica, *Y. pseudotuberculosis*

Riketsje i chlamydie

Chlamydia psittaci (poza szczepami ptasimi, które należą do grupy zarazków o średnim zagrożeniu)

Grzyby

Absidia
Aspergillus*
Candida albicans
Cryptococcus neoformans
Epidermophyton floccosum
Microsporum
Mucor*
Rhizopus*
Sporothrix schenckii
Trichophyton

* – występują również gatunki lub szczepy nie stanowiące zagrożenia dla ludzi lub środowiska, należące do grupy 1 (EFB Class 1) drobnoustrojów bezpiecznych, które nigdy nie były identyfikowane jako zarazki chorobotwórcze.

Pasożyty

Acanthamoeba spp
Ancylostoma duodenale
Ascaris lumbricoides
Babesia microti, *B. divergens*
Balantidium coli, *B. divergens*
Brugia spp
Clonorchis sinensis
Dipetalonema streptocerca, *D. perstans*
Diphyllobothrium latum
Dracunculus medinensis
Entamoeba histolytica
Enterobius spp
Fasciola hepatica, *F. gigantea*
Fasciolopsis (buskii)
Giardia (lamblia)
Hymenolepis nana
Isoospora belli
Loa loa
Mansonella ozzardii
Necator (americanus)
Onchocerca volvulus
Opistorchis spp
Paragonimus (westermanni)
Plasmodium (ludzkie i malpie)
Pneumocystis carinii
Sarcocystis
Schistosoma haematobium, *S. mansoni*, *S. intercalatum*, *S. japonicum*
Strongyloides spp
Taenia saginata, *T. solium*
Toxocara canis
Trichinella (spiralis)
Trichomonas vaginalis
Trichostrongylus
Trichiuris trichuria
Trypanosoma brucei
Wuchereria bancroftii

Wirusy

Adenowirusy ludzkie – wszystkie typy
 Coxsackie A, B
 Creutzfeldt–Jacob agent
 Cytomegalowirusy
 Echowirusy – wszystkie typy
 Encephalomyocarditis
 Hepatitis A, non–A–non–B
 Herpes (poza małpimi, które należą do zarazków o średnim zagrożeniu)
 Influenza
 Kuru agent
 Measles
 Mumps
 Newcastle disease

Parainfluenza*

Polio
 Pox vaccina (i inne, poza Monkeypox – zarazek o średnim zagrożeniu oraz Variola – zarazek o dużym zagrożeniu)
 Resp sync
 Rhinowirusy
 Rubella
 Scrapie agent
 Wirusy małpie (poza HV simiae – zarazek o średnim zagrożeniu i Marburg – zarazek o dużym zagrożeniu)
 Varicella

B. Drobnoustroje o średnim stopniu zagrożenia

(EFB class 3), przede wszystkim dla pracowników laboratoriów, przy stosunkowo niewielkim ryzyku niebezpieczeństwa dla pozostałych ludzi; istnieją skuteczne metody profilaktyczne.

Wymagane zabezpieczenia (kategoria 2):

- takie jak dla kategorii 1, a ponadto
- do pracy dopuszczany może być jedynie personel przeszkolony; jeżeli dostępne są szczepionki, personel musi być zaszczepiony,
- powstające odpady muszą być odkażane lub sterylizowane,
- autoklawy muszą być w obrębie miejsca pracy,
- wszystkie operacje z drobnoustrojami muszą być prowadzone w hermetycznie zamkniętych urządzeniach lub boksach do bezpiecznej pracy,
- personel musi używać fartuchów ochronnych zapinanych z tyłu,
- ręce i przedramiona muszą być myte i dezynfekowane w regularnych przedziałach czasu, nie można nosić biżuterii.

Bakterie

Bacillus anthracis, *B. bacilliformis*
Brucella
Francisella typu A
Mycobacterium africanum, *M. bovis*, *M. intracellulare*, *M. kansasii*, *M. leprae*, *M. mageritense*, *M. simiae*, *M. szulgai*, *M. tuberculosis*, *M. xenopi*
Pseudomonas mallei, *P. pseudomallei*
Salmonella paratyphi A, B, C, S, typhi
Yersinia pestis

Riketsie i chlamydie

Chlamydia psittaci – szczepy ptasie
Coxiella burnetii
Rickettsia prowazekii i inne spp

Grzyby

Blastomyces dermatitidis
Coccidioides immitis
Histoplasma (capsulatum) spp
Paracoccidioides brasiliensis

Pasożyty

Echinococcus spp
Leishmania spp
Naegleria (fowleri)
Toxoplasma gondii
Trypanosoma crusei

Wirusy

Dengue
Eastern equine encephalomyelitis
Hantaan
Hepatitis B
Herpes (małpi)
Japanese B
Korean HF
LCM
Louping ill
Monkeypox
Murray Valley enceph
Rabies
Retrowirusy HIV
Rift Valley
St. Louis enceph
Venezuelan EE
Western equine encephalomyelitis
Yellow fever (dziki in vitro)

C. Drobnoustroje o wysokim stopniu zagrożenia

(EFB Class 4) dla pracowników laboratoriów i innych ludzi; na ogół brak jest efektywnych metod profilaktycznych.

Wymagane zabezpieczenia (kategoria 3):

- jak w kategorii 2, a ponadto
- nie dopuszcza się wizytatorów,
- miejsce pracy musi być całkowicie izolowane,
- pomieszczenie do całkowitej zmiany odzieży musi być wyposażone w służbę powietrzną z przymusowym natryskiem,
- w pomieszczeniu roboczym musi być utrzymywane podciśnienie, a kanały powietrza muszą być wyposażone w podwójne wysokosprawne filtry powietrza typu HEPA (*High Efficiency Particulate Air*),
- wszystkie odpady muszą być sterylizowane,
- autoklaw musi być usytuowany w miejscu pracy,
- materiały zawierające zarazki o wysokim stopniu zagrożenia muszą być absolutnie izolowane od pracowników,
- fartuchy ochronne muszą być jednorazowego użytku.

Wirusy

Ebola
 Haemorrhagic fever (Congo, Crimea, Juni, Machupo, Lassa, Mopeia)
 Variola
 Trick-borne (encephalitis complex, Kyasanur, Omsk, RSSE, etc.)

Zestawienie 2**Zasady bezpiecznej pracy i higieny w dużej skali przemysłowej (GILSP)**

- opracowanie i przestrzeganie lokalnych przepisów bezpieczeństwa personelu oraz odpowiednia kontrola oceny higieny i bezpieczeństwa,
- odpowiednie instrukcje pisemne oraz praktyczne przeszkolenie personelu w zakresie utrzymywania miejsca pracy w czystości, jak również zachowania w możliwie najniższym stopniu ekspozycji pracowników na czynniki biologiczne, chemiczne i fizyczne,
- użytkowanie pomieszczeń do zmiany odzieży i mycia rąk oraz używanie do pracy odzieży ochronnej,
- w miejscu pracy niedozwolone jest jedzenie, picie oraz palenie papierosów.

Zestawienie 3

Prawidłowe techniki mikrobiologiczne (GMT) zapewniające bezpieczną pracę z drobnoustrojami mogącymi stanowić potencjalne zagrożenie dla zdrowia ludzi; techniki te zabezpieczają pracowników i produkty

1. Pracownik powinien posiadać podstawową wiedzę mikrobiologiczną. Nie można dopuścić do rozprzestrzeniania się drobnoustrojów (np.

przez skażone powierzchnie robocze, ręce, ubranie). Wszyscy pracownicy powinni być świadomi zagrożenia dla ludzi z otoczenia ze

- strony hodowanych drobnoustrojów chorobotwórczych. Wejście do miejsca pracy z tymi drobnoustrojami powinno być ograniczone tylko dla osób świadomych istniejącego zagrożenia.
2. Nie może być kontaktu ust pracownika z materiałami lub narzędziami używanymi na stanowisku pracy. Jedzenie, picie i pipetowanie ustami jest zabronione.
  3. Na stanowisku pracy niedozwolone są operacje, takie jak wirowanie i mielenie, w wyniku których mogą powstawać aerozole; napełnianie butelek lub tub należy prowadzić w specjalnych boksach zapewniających bezpieczną pracę z drobnoustrojami.
  4. Zainfekowane odpady należy umieszczać w szczelnie zamykanych pojemnikach, których zewnętrzna powierzchnia musi być odkażana przed transportem do autoklawu lub pieca.
  5. Zabiegi sterylizacji ciepłej lub chemicznej muszą być najpierw sprawdzone pod względem skuteczności niszczenia drobnoustrojów.
  6. Należy używać jedynie niezawodnego sprzętu.
  7. Po każdej pracy należy dezynfekować powierzchnie robocze, stoły i ręce.
  8. W razie rozlania materiału zakaźnego powierzchnie robocze, stoły, podłogi i ręce powinny być zdezynfekowane.
  9. Powinna być dostępna szczegółowa instrukcja postępowania, obejmująca pierwszą pomoc, czyszczenie i dezynfekcję; personel powinien być przeszkolony w tym zakresie.

Adres dla korespondencji:

Aleksander Chmiel, Instytut Technologii i Chemii Leków, Akademia Medyczna, ul. Muszyńskiego 1, 90-151 Łódź.